

Dijalektološka analiza rukopisne zbirke Gjura Kamenara

Marinčić, Mihovila

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:494030>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-08**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
Odjel za kroatologiju

Mihovila Marinčić

Dijalektološka analiza rukopisne zbirke Đure Kamenara

Zagreb, 2017.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
Odjel za kroatologiju

Mihovila Marinčić

Dijalektološka analiza rukopisne zbirke Đure Kamenara

DIPLOMSKI RAD

Mentorica: izv.prof.dr.sc. Sanja Vulić

SAŽETAK:

U radu se analizira rukopisna zbirka Đure Kamenara pod naslovom *Narodne pjesme, pripoviedke, poslovice i zagonetke. Kupio ih oko Vrhovca u Hrvatskoj Gjuro Kamenar. 1878.* Promatra se pozadina i okolnosti u vrijeme nastanka zbirke te dijalektološke značajke zapisanih pjesama. Naglasak je i na folkloristici, odnosno vremenu nastanka zbirke te specifičnim obilježjima podneblja u kojem je autor živio, a vješto su ukomponirana u pjesmama. Zbirka čuva mnoge elemente zaboravljenoga govora koji se nastoje detaljno prikazati i usporediti s današnjim standardnim jezikom.

Ključne riječi: rukopisna zbirka, pjesme, poslovice, dijalektologija, narječje, folkloristika, obilježja, usporedba

SUMMARY/ABSTRACT:

In this paper we analyze the manuscript collection of oral poetry *Narodne pjesme, pripoviedke, poslovice i zagonetke. Kupio ih oko Vrhovca u Hrvatskoj Gjuro Kamenar. 1878.* We look at the background and circumstances in time when the poems were written, as well as the dialect. The emphasis is on folklore, time of origin of collection and specific features of area where the autor lived, and those are shown in the poems. This collection holds many elements of forgotten language which are trying to be presented and compared to standard language.

Key words: manuscript collection, poems, proverbs, dialect, folklor, features, comparison

SADRŽAJ:

1. UVOD	3
2. POVIJESNA OBILJEŽJA	4
2.1. O selu Vrhovac.....	4
2.2. O gradu Ozlju i njegovim gospodarima	7
2.2.1. Plemički rodovi Zrinskih i Frankopana.....	9
2.3. Obitelj Kamenar.....	13
3. JEZIČNE ZNAČAJKE.....	17
3.1. Prostiranje čakavskoga narječja u prošlosti i današnje kontinentalne čakavske oaze.....	17
3.2. Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt	18
3.3. Ozaljski govor	18
3.4. Značaj Stjepka Težaka.....	22
4. ANALIZA ZBIRKE	24
4.1. Pjesme	26
4.2. Poslovice.....	29
4.3. Opis svadbenih običaja.....	30
5. O JEZIKU SAME ZBIRKE	32
5.1. Kajkavska obilježja.....	33
5.2. Vrhovački govor.....	33
5.3. Gradišćanskohrvatski govor u zbirci.....	34
6. ZAKLJUČAK.....	37
7. POPIS LITERATURE I PRIRUČNIKA	38
8. PRILOZI.....	40
8.1. Rječnik lokalnih riječi koje se spominju u radu	40
8.2. Slike	42

1. UVOD

Važnost Đure Kamenara kao sakupljača usmenih narodnih pjesama ne treba posebno isticati. Riječ je o kraju Hrvatske koji prije ove zbirke nije bio detaljnije sagledan s dijalektološkoga aspekta, a poseban naglasak treba usmjeriti na podatke o tradiciji i kulturi sela Vrhovac i okolice koje ova zbirka sadrži. Svaka je pjesma prožeta duhom ondašnjega vremena jer nam daje uvid u svakodnevicu i navike običnih ljudi koji su ih ispjevali. U ovom će radu naglasak biti upravo na približavanju toga vremena i sveobuhvatnoj analizi pjesama, od dijalektoloških značajki do glavnih motiva i moralne pouke. U prvom i drugom dijelu prikazuju se okolnosti nastanka zbirke, svojevrsna pozadina autorova stvaralaštva te opis sela Vrhovac u svrhu razumijevanja mjesnoga govora. Cilj je približiti život ljudi, njihove navike i kulturu, ali i smjestiti ovu zbirku u određeni povijesni kontekst.

U trećem dijelu bit će analizirane pojedine pjesme iz zbirke, kao i poslovice te zagonetke. S obzirom na to da nisu pisane na standardnom jeziku, bit će ukratko objašnjena i svaka pjesma ili poslovice. Naglasak će biti na dijalektološkoj analizi te čakavskom ikavsko--ekavskom refleksu jata u selu Vrhovac u okolini grada Ozlja. Analizirat će se također i rijetki kajkavizmi te posebnosti vrhovačkoga govora s naglaskom na primjerima koji se i danas koriste. U pisanju rada su korištena i znanja stečena na raznim kolegijima, usustavljena s literaturom.

2. POVIJESNA OBILJEŽJA

U predgovoru svoje zbirke *Kamenar* navodi nedovoljnu obrazovanost kao uzrok nepovjerenja među ljudima, što mu je zadavalo teškoće prilikom bilježenja narodnoga blaga. Seljački puk tada nije bio naviknut na pero i papir pa je autor ponekad teškom mukom iz njih izvlačio riječi. Pri pripremanju i objavljivanju zbirke pomogla mu je činjenica što je njegov otac Juraj Kamenar bio vrlo ugledan, o čemu će biti riječi. U Hrvatskoj su se još uvijek osjećale posljedice turskih napada i osvajanja, što je ostavilo traga, kako u povijesti cijele zemlje, tako i ovoga malog mjesta, natjeravši mnoge ljude da odsele. Nakon Zrinsko--Frankopanske urote i zatiranja tih velikih plemićkih obitelji, njihovi posjedi su razdijeljeni i tako su nastali prvi veći plemićki posjedi u okolnim selima. Vrijeme nastanka zbirke, drugu polovicu 19. st., karakterizira puno nacionalno osvješćivanje Hrvata i stremljenje k modernom građanskom društvu i njegovim političkim, gospodarskim i kulturnim vrednotama.¹ Stanje na hrvatskom selu bilo je drukčije. Primjer jednoga takvog sela u 19. stoljeću je Vrhovac, dom Đure Kamenara.

2.1. O selu Vrhovac

Selo Vrhovac smješteno je na oko 200 m nadmorske visine u neposrednoj blizini grada Ozlja, u Karlovačkoj županiji. Danas je poznato po proizvodnji sortnih vina, voćarstvu i svom specifičnom mjesnom govoru o čemu će u ovom radu biti riječi. Za ovaj je rad posebno bitna i područna škola *Juraj Kamenar* koju je osnovao otac autora spomenute zbirke, a spada pod upravu Osnovne škole *Slave Raškaj* u Ozlju.

Možda najbolji prikaz razvoja ovoga maloga sela dao je poznati historiograf Radoslav Lopašić (1642: 202) u *Hrvatskim urbarima* iz 1642. godine, navodeći kako je u starije doba bilo malo gospodarstava s prostranim kotarom kao što ga je imao Ozalj. Na tom području su od starine živjela mnoga hrvatska plemena u slobodnim općinama (Isto). Lopašić u svome

¹ v. <http://www.lijepa-nasa.hr/pregled-povijesti.html>

djelu spominje i Vrhovac kao važan dio ozaljskoga područja. *Kao najstariji vazali u Ozaljskom vlastelinstvu spominju se u Šenkovcih (Fratrovcih) već god. 1390 Andrija Šenkovački..napokon u Vrhovcih oko g.1500.plemić Blaž Dianković* (Isto: 203). U povijesti razvoja Ozlja i okolice veliku su ulogu odigrali plemići Zrinski i Frankopani za vrijeme boravka u Starom Gradu, pa sve do poznate urote i smaknuća Petra Zrinskoga i Frana Krste Frankopana u Bečkom Novom Mjestu, kada su im oteta sva imanja i razdijeljena drugima. Lopašić (Isto) ističe kako nigdje u Hrvatskoj, a gotovo sigurno ni u okolnim zemljama, nije bilo tolike rascjepkanosti i raspodjele teritorija među manjim vazalima i plemićima.

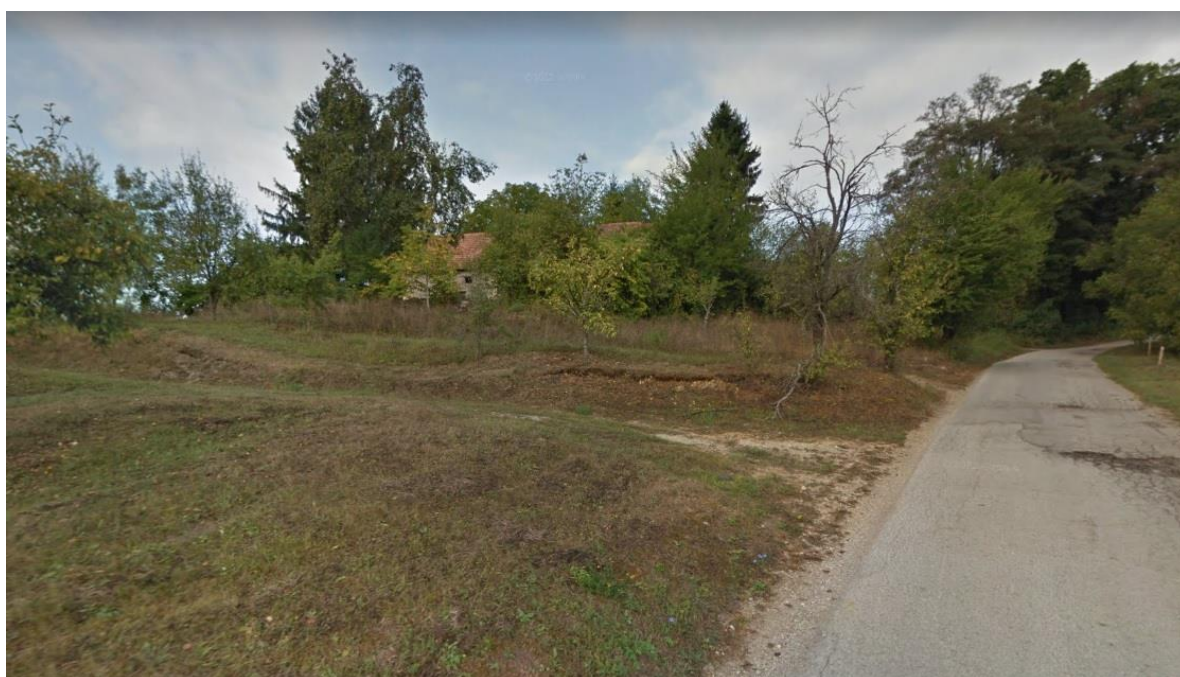
Povijest ovoga kraja nedvojbeno je obilježena i turskim osvajanjima, pogotovu od 1524. kada su mnogi Hrvati protjerani sa svojih ognjišta. Prisilne selidbe zahvatile su sve slojeve društva, od seljaka do plemića. Iz Lopašićevih zapisa može se saznati koliko su Zrinski i Frankopani pomagali i raskomadali svoje posjede da bi pružili utočište kako plemstvu tako i njihovim podanicima. Analizom Lopašićevih urbara detaljno se bavila Sanja Benković-Marković (2013: 25). Navodi kako je zanimljiva činjenica da je najstariji urbar grada Ozlja očuvan iz 1642. godine, a u Gradišću, u Stinjakima, najstariji urbar potječe iz 1576. godine kad je već popriličan dio hrvatskoga življa napučio ondašnju zapadnu Ugarsku (koje je današnje Gradišće bilo dijelom).

Autorica se posebno bavila prezimenima koja potječu iz Vrhovca, a koja se mogu pronaći i u Gradišću. Prezime Kamenar spominje se još u Pismohrani župne crkve Vrhovac u knjizi *Exhibitni protokol župskog ureda Vrhovac, u Knjigama obračuna, u Propisniku i plaćevniku mjestne občine*, te u pismu *Kraljevskoga državnog nadodvjetnika* (Isto: 6). Obitelj Kamenar danas više ne postoji u Vrhovcu, ali se spomen na njih očituje u imenima zemljišnih posjeda *Kamenarovo*.

Danas je za Vrhovac posebno značajno Kulturno umjetničko društvo koje svojim nastupima i manifestacijama čuva narodne običaje i značaj toga sela.

Slika 1. Župna crkva Sv. Kuzme i Damjana u Vrhovcu

Slika 2. Današnji ostatci posjeda Kamenarovo

2.2.O gradu Ozlju i njegovim gospodarima

Područje grada Ozlja nalazi se u sjeverozapadnom dijelu Karlovačke županije, a sam gradić, na prijelazu Kupe iz brdskoga u ravničarski tok, niknuo je između šumovitih brežuljaka i te rijeke. Najpoznatiji simbol Ozlja jest Stari Grad. U okolici, ali i unutar samih zidina, nađeni su prapovijesni, starorimski i srednjovjekovni arheološki nalazi, no prvi povijesni zapis o gradu potječe iz 1244. godine. Lopašić (1895: 196) tvrdi kako je Ozalj zapravo stara *Azelija* koje se spominje još u osmom stoljeću nakon Krista, no ta je tvrdnja nagađanje bez čvrstih dokaza, iako nema sumnje da je Ozalj veoma star grad. Lopašić također navodi kako se Ozalj spominje već polovicom 13. stoljeća kada je bio u vlasti kralja Bele IV., a navedene godine ga je knez Babonić htio posvojiti (Isto). Nakon toga podatka nije nam poznato kako je Ozalj ipak došao u ruke knezova Babonića, ali se već 1280. godine spominje Stjepan Babonić kao vlasnik Ozlja (Isto). Kroz povijest je grad promijenio mnoge vlasnike, ali zasigurno su u povijesnom i kulturnom kontekstu najvažniji knezovi Zrinski i Frankopani. Lopašić (Isto: 200) navodi 1398. godinu kao početak vladavine Nikole Frankopana u Ozlju. Sam Stari Grad je opasan visokim zidom s više okruglih kula koje su danas, zajedno sa zidom, mnogo niže nego prije. Također je u prošlosti postojala i kapelica sv. Antuna Padovanskoga, od koje su danas vidljivi samo tragovi. Povijesni podatak koji govori sam za sebe jest natpis u kamenu „*NICO.COM.ZR 1556*“, a odnosi se na branitelja Sigeta, hrvatskoga bana Nikulu Šubića Zrinskoga.

Kada su braća Frankopani 1449. godine međusobno podijelili svoje posjede, najstariji brat Nikola je dobio grad Ozalj s Ribnikom, Grižanima, dijelom Senja i Krka. Nakon njegove smrti grad i okolni posjedi došli su u ruke njegova brata Stjepana i sina mu Bernardina (Isto: 202). Kao osobito važan trenutak za sudbinu Ozlja Lopašić (Isto: 203) navodi sklapanje zajednice dobara između Stjepana Frankopana, jedinoga unuka po muškoj liniji Bernardina Frankopana, i Nikole Šubića Zrinskoga. To se zbilo 1544. godine, jer se Zrinski oženio Stjepanovom sestrom Katarinom. Po tom ugovoru dobra pripadaju obojici, a sam dogovor je bio čvrst temelj u obrani protiv Turaka. Tada je Zrinski dobio vlasništvo nad Ozljem u kojem je i sam Frankopan često boravio. Još jedan veliki dan za povijest Ozlja je prema Lopašiću

(Isto: 206) vjenčanje Ane Katarine Frankopan i Petra Zrinskoga, gotovo stotinu godina poslije, tj. 27. listopada 1641. godine. Tada su se gradu našli važni zastupnici vladara mletačke republike, mnoštvo plemića, ali i običnih građana. Zajedničko vlasništvo trajalo je do 1649. godine kada su braća Nikola i Petar odlučili među sobom podijeliti posjede. Petar je dobio Ozalj, gdje je nastavio boraviti sa svojom suprugom Katarinom (Isto: 207). Vjeruje se kako je u samom Ozlju Petar na hrvatski preveo *Adrianskoga mora sirenu*, spjev koji je izvorno na mađarskom jeziku napisao njegov brat Nikola. U tom je gradu banica Katarina sastavila *Putni Tovaruš*. Za vrijeme Zrinsko-Frankopanske bune, pa i same urote, Ozalj je bio sjedište svih djelovanja u obrani protiv Turaka, sve dok sama urota nije bila provedena. Tada je vrlo brzo, po nalogu kralja Leopolda I. već 1670. godine, karlovački general Herberstein zaposjeo grad i okolne teritorije. Većina je posjeda opljačkana, a sve su vrijednosti zaplijenjene i prevezene u Karlovac (Isto: 208).

Slika 3: Stari grad Ozalj

2.2.1. Plemićki rodovi Zrinskih i Frankopana

Budući da je značaj ove plemićke obitelji golem, kako za grad Ozalj tako i za hrvatsku povijest cjelokupno, važno je spomenuti sam početak njihova razvoja i spomenuti najvažnije ličnosti te podrijetlo knezova *Krčkih*. Upravo su Bernardin i Krsto Frankopan među prvim nositeljima toga imena, koje se u povijesti još tumačilo i kao knezovi *Senjski* i *Modruški*, dok su samoga Bernardina nazivali i *Ozaljski* (Kruhek, 2016: 11).

Pridjev Modruški opravdano pridodajemo knezovima Frankopanskim, budući da je srednjovjekovna hrvatska župa Modruš jedna od najstarijih povijesnih upravnih zajednica Hrvatske. Milan Kruhek (Isto) spominje kako neki povijesni pisci govore o osnutku grada Modruška već u vremenu kasnoga Rimskog Carstva. Iako su se posjedi knezova Frankopanskih prostirali od Grobnika i Primorja do Senja, te od Like do Pokuplja, Bernardin i njegov sin Krsto cijeloga su života bili posebno vezani uz grad Modruš, gdje su obojica i rođeni. Kruhek također navodi i odakle je krenuo sam rod Frankopana: *„Da bismo naznačili rod i obiteljski slijed knezova Bernardina i Krste, dovoljno je krenuti od kneza Nikole IV., oca Bernardinovog oca Stjepana, koji je stekao i prvi se počeo nazivati i pisati imenom Frankopan. (...) Istina je da je Nikola IV. dobio i službenu potvrdu pape Martina V. na porijeklo i ime rimskih Frangipana, ali oni su već do tog vremena više stoljeća gospodarili otokom Krkom i velikim stečenim posjedima na susjednom kopnu, u Vinodolu i Modrušu. (...) Prema najznajčajnijem gradu Modrušu, koji nije dobio najstariji Nikolin sin Nikola (zbog čega je bilo i nezadovoljstva), već ga je dobio drugi po starosti, sin Stjepan, on se počeo nazivati Stjepan Frankopan Modruški. Po Stjepanu i Modrušu i svi su daljnji nasljednici nosili isto složeno obiteljsko ime: Bernardin Frankopan i njegov sin Krsto Frankopan Modruški.“* (Isto: 19)

Upravo je ovaj plemićki rod bitan dio hrvatske povijesti u obrani protiv Turaka, posebice sam Bernardin Frankopan. U svim složenim političkim nadmetanjima i međusobnim sukobima, neprestani turski pljačkaški pohodi zahtijevali su od modruških gospodara stalnu ratnu spremnost za veće ili manje okršaje, gotovo na dnevnoj bazi. Posebno je u povijesti frankopanskih obrambenih ratova protiv Turaka zabilježena velika bitka i pobjeda kod Broda Zrinskoga na Uni, od 29. do 30. listopada 1483. U tom je boju Bernardin spomenut kao jedan od junaka pobjede hrvatske vojske. (Isto: 41) Osim mačem i izravnom nazočnošću u bitkama, Bernardin je Hrvatsku branio i diplomatskim govorima, uglavnom moleći veće zemlje za

pomoć u obrani protiv Turaka. Kruhek je zabilježio i zapis mletačkoga vijećnika i kroničara koji kaže: „Dana 13.ožujka, ulazi starac visoka i elegantna stasa s velikom sijedom bradom, u bogatoj hrvatskoj odori, prvi puta u Veliko vijeće te hrvatskim jezikom pozdravlja dužda Antuna Grimanije i ostalu gordu gospodu.“ (Isto: 64) Pisanje molbi i pisama drugim državama nije mu bilo strano jer, osim istaknutih ratnih vještina, posjedovao je i one diplomatske. Tako je dobro poznat njegov Modruški urbar iz 1486. godine koji je jedan od najvrjednijih povijesnih izvora te vrste. Sam izvornik teksta pisan je glagoljicom, ali on nije očuvan, navodi Kruhek (Isto: 42). Taj je urbar dragocjeni izvor podataka za gospodarsku, demografsku i kulturnu povijest njegova modruškog vlastelinstva, koji pokazuje i njegov odnos prema podanicima, skrb i brigu za osobni probitak, ali i ljudskost i požrtvovnost.

Iako su Frankopani kroz povijest bili moćna plemićka obitelj, na vrhuncu moći bili su nakon stupanja u kontakt i odnose sa Zrinskim. Hrvatski velikaški rod Zrinski svoje podrijetlo vuče od Šubića Bribirskih koji se spominju u ispravama iz 1069. godine kao župani. Od 1102. godine, nakon priznanja Kolomana za kralja Hrvatske i Dalmacije, spominju se kao Šubići, a Bribirski su se nazivali zbog toga što su stolovali i živjeli u Bribiru. Svoju su moć počeli stjecati za vrijeme bana Pavla I. Bribirskoga, a Mijatović navodi podatak kako je on bio gospodar područja od Modruša do Neretve. U svoje su vlasništvo dobili utvrde Pedalj i Stupnicu u Kraljevini Slavoniji, te vlastelinstvo Zrin, po kojoj se od tada prezivaju Zrinski, a obično se tako i potpisuju, dok se latinski njihov potpis obično nalazi u oblicima „a Zrin“ ili „a Zrinio“ (Mijatović, 1992: 7)

Jedan od važnih pripadnika ove obitelji je Nikola Šubić Zrinski Stariji, koji je neprestano ratovao sa bosanskim pašama, a njegovu je hrabrost slijedio i njegov sin Nikola Sigetski, koji je sa svojim bratom Ivanom tipični predstavnik hrvatskoga plemstva. U njegovo su doba Zrinski bili na vrhuncu svoje moći, a po obiteljskom ugovoru njegovi sinovi naslijedili su posjede: Ozalj, Ribnik, Dubovac, Brod na Kupi, Bakar, Grobnik, Hreljin, Grižane, Bribir i Drvenik u Primorju. U drugoj polovici 16. stoljeća posjedi Zrinskih protezali su se od lijeve strane Mure do Jadranskoga mora, kroz Bansku Hrvatsku. Unuk Nikole Sigetskoga, i otac poznatih Nikole i Petra Zrinskoga, knez Juraj, bio je hrvatski ban, a nakon smrti pokopan je u obiteljskoj grobnici u samostanu svete Jelene kraj Čakovca (Jančić, 2013: 37). Nikola i Petar nakon smrti oca postaju glavni nositelji ovoga poznatog roda i veliki borci za hrvatsku samostalnost. Zajedno s Petrom Zrinskim, nakon njegova smaknuća, polako i umire velika obitelj Zrinski. Nikola i Petar dijele svoje imanje na dva jednaka dijela, ali ostaju suvlasnici i u Čakovcu i u Ozlju, premda je Nikola više volio boraviti u Čakovcu, a Petar je

volio Ozalj otkuda je uspostavio dobre prijateljske odnose s Vukom Krstom Frankopanom Tržačkim, koji je bio veliki prijatelj njihovom ocu. Vuk Frankopan imao je četvero djece, sinove Gašpara, Jurja i Frana Krstu, te kćer Katarinu, ali su sinovi Gašpar i Juraj vrlo mladi umrli. Petar Zrinski posjećivao je obitelj Frankopan u Karlovcu gdje se viđao s Katarinom. Ivan Jančić (Isto: 40) navodi podatak kako je imao 20 godina kada su se vjenčali, 27. listopada 1641. godine u Karlovcu. Nakon te bračne veze obitelji Zrinski i Frankopan postaju još čvršće povezane, kako u borbi protiv Turaka tako i u otporu Bečkomu dvoru.

Slika 4: Fran Krsto Frankopan

Zrinski i Frankopani ostavili su velikoga traga u hrvatskoj književnosti. Ana Katarina Zrinski autorica je molitvenika *Putni tovaruš* koji sadrži povijest crkve, njenu teologiju i shvaćanje duhovnoga života. To djelo nazivano je jednim od najljepših molitvenika starije hrvatske književnosti. Poznat je i njen ilustrirani rukopis *Sibile*, odnosno knjige gatalice koje

su se raširile srednjom Europom kao tip društvene razbibrige, zabavnoga karaktera. Pisan je upravo jezikom ozaljskoga književnoga kruga, a osim Katarine, u primjeni takvoga književnog jezika sudjeluju i Petar Zrinski te Fran Krsto Frankopan (Mijatović: 152). Važno je spomenuti i književne sposobnosti Nikole Zrinskoga koji je istraživao smrt svoga pretka Nikole Šubića Zrinskoga i napisao ep *Zriniada*, a Petar prevodi to djelo na hrvatski pod naslovom *Adrianskoga mora sirena*, ističući kako nije dorastao književnim sposobnostima svoga brata, što su istaknuli i mnogi književni povjesničari. Ipak Petrovo najzapaženije umijeće ostaje njegovo oproštajno pismo *Moje drago serce*, koje je dan prije smrti napisao svojoj supruzi Katarini, a koje nažalost do nje nikada nije stiglo. Fran Krsto Frankopan književnošću se počeo baviti vrlo rano, još u 13. godini na putovanjima u Rim i Italiju. Mijatović navodi: „*Tamo je objavio zbirku pjesama „Elegije“, ali je ipak većina njegovih pjesama nastala u tamnici za vrijeme zarobljenništva i čekanja presude. Taj je skup pjesama pronađen gotovo dva stoljeća nakon njegova smaknuća, među sudskim papirima, a radi se o 103 pjesme prožete tugom, očajem, prolaznošću života.*“ (Isto) Njima su u suprotnosti pjesme koje je pisao za vrijeme slobodnoga života, koje odišu junaštvom.

Slika 5: Petar Zrinski

2.3. Obitelj Kamenar

Svojevremeno se za rukopisnu zbirku uvriježilo mišljenje da joj je autor Juraj Kamenar, ujedno i osnivač prosvjete u Vrhovcu. No Sanja Benković-Marković (2013: 5) navodi kako se za taj podatak nisu poklapale godine. Juraj Kamenar je pomagao pri osnivanju školstva u

Vrhovcu 21. listopada 1871. godine, a u uvodnom dijelu zbirke (datirane 1878.) stoji da je autor završio 7. razred gimnazije i krenuo s prikupljanjem narodnoga blaga (Isto). Autorica je na temelju tih podataka došla do zaključka da se vjerojatno radi o dvije osobe, ocu i sinu.

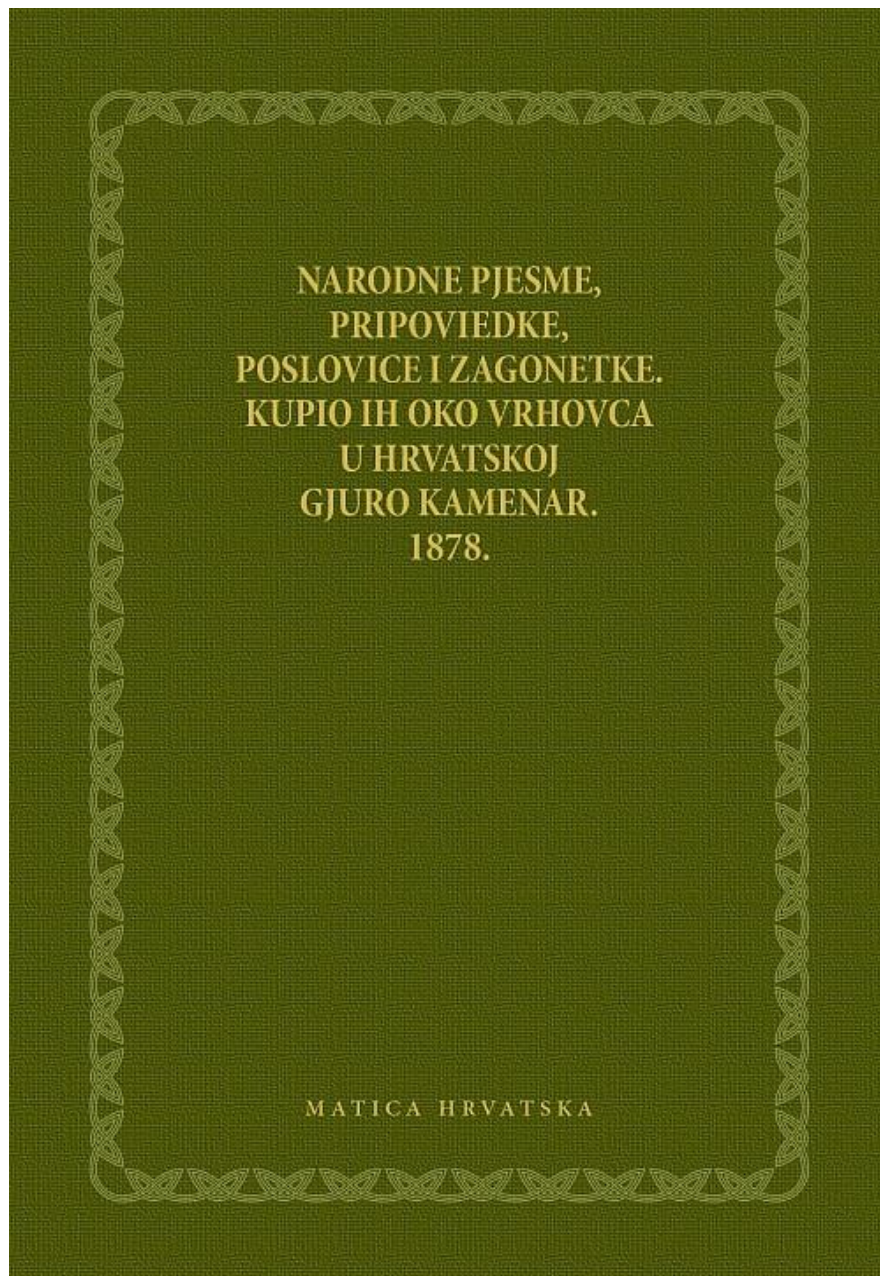
Juraj Kamenar rođen je 19. siječnja 1834. godine kao dijete Pavla Kamenara i Marije rođ. Lukšić u Ivanić Gradu. Umro je u Zagrebu 26. siječnja 1905. i pokopan na Mirogoju (Isto). Iz prvoga braka s Agnezom pl. Raizner ima desetero djece, među kojima je i Georgius/Gjuro, zvan Đuka, rođen 25. srpnja 1854. godine (Isto). Prema rodoslovnom stablu do kojega je autorica došla preko unuke Jurja Kamenara, četvero je djece umrlo u vrlo ranoj dobi, a Đuka se nije ženio (Isto). Aktivno je sudjelovao u vjerskom životu svoga mjesta, što potvrđuje njegov potpis na *Prepisu obveznice*, jer je bio savjetnik župne crkve i bilježnik općine (Isto). Također je bio i zastupnik u Hrvatskom saboru od 1881. do 1884. godine, te jedan od 17 osnivača Neovisne narodne stranke i član odbora za imunitet (Isto: 6). Iz njegove se biografije može vidjeti kako je bio žestoki protivnik mađarizacije. Zanimljiva je činjenica da se 30. prosinca 1883., zajedno s još 13 zastupnika, zalagao da se posmrtni ostatci hrvatskih velikana Petra Zrinskoga i Frana Krste Frankopana iz Bečkoga Novog Mjesta prenesu u Zagreb (Isto: 7).

Autor zbirke Gjuro Kamenar rođen je 25. srpnja 1854. u Remetama kao *Georgius, filius legitimus Georgii Kamenar et Agnes Raizner, bastism.per Waishardum Raizner* (Isto: 12). Benković-Marković (Isto) dalje navodi kako je umro 24. siječnja 1901. godine, te je u spisima zapisan kao kraljevski financijski tajnik, neoženjen, nastanjen u Ludbreškoj ulici, umro u dobi od 47 godina, rimokatoličke vjere, nije primio svete sakramente pomazanja jer je naglo umro. Imao je 20 godina i završen 7. razred gimnazije kada je započeo zbirku. Sa skupljanjem građe krenuo je 1874. godine vrativši se sa školovanja u Zagrebu.

Slika 6: Osnovna škola Jurja Kamenara

Od ostalih članova obitelji, Benković-Marković (Isto: 13) kao istaknutijega spominje Nikolu Kamenara, svećenika koji je završio bogoslovne nauke u zagrebačkom sjemeništu, no pošto je bio premlad, primio je samo subđakonat. U skladu s donedavnim u Hrvatskoj vrlo patrijarhalnim poimanjem života, o ženskoj djeci autorica nije pronašla mnogo podataka.

Slika 7. Zbirka Gjura Kamenara

3. JEZIČNE ZNAČAJKE

Premda se hrvatska pisana riječ u kontinuitetu razvija od početka 12. stoljeća (a možda i prije toga), lijepa književnost od 14. stoljeća, a jezikoslovlje od 16. stoljeća, hrvatski je puk dočekaio 19. stoljeće u velikom postotku slabo pismen ili čak nepismen jer je oko 90% Hrvata u to doba seosko poljoprivredno stanovništvo koje se slabo školovalo. To spominje i Đuro Kamenar, navodeći kako se ljudi plaše olovke i papira. Za ovaj je rad osobito važno istaknuti prirodnu mješavinu svih triju hrvatskih narječja na području Ozlja i samoga sela Vrhovac, tj. u *vrhovačkom govoru*.

3.1. Prostiranje čakavskoga narječja u prošlosti i današnje kontinentalne čakavske oaze

Čakavsko se narječje do 16. stoljeća prostiralo od istočnoga dijela Gorskoga kotara, tokom Kupe na sjeveru, ispod Siska do Une i zatim Dinarida do rijeke Cetine kao jugoistočne granice na kopnu. Prema sjeveru je do 16. stoljeća cijela obala bila čakavska od Cetine do Istre. Na otocima je bila, a velikim dijelom je još uvijek kompaktna čakavština od Kvarnera do Korčule, uključujući i zapadni dio Pelješca. To pokazuje da je do 16. stoljeća središnja Hrvatska bila u potpunosti čakavska, a do danas su se održale oaze oko Brinja i Otočca, dok sjevernije oko Ozlja, Duge Rese i Karlovca, te u vrlo maloj mjeri oko Slunja susrećemo govore koji su prirodna čakavsko-kajkavska mješavina na nekadašnjoj staroj narječnoj granici. Na današnjem području oko Josipdola, Tounja, Ogulina pa do Modruša susrećemo dvije skupine govora. Obje su genetski čakavske, ali jedna skupina upotrebljava upitno--odnosnu zamjenicu *ča*, a druga *kaj*. Dio stanovništva iz središnje Hrvatske u 16. stoljeću je prebjeglo u dijelove Žumberka. Njihove potomke danas nalazimo u Jurkovu Selu i Pribiću.

3.2. Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt

Za analizu ove zbirke najvažniji je ikavsko-ekavski refleks jata koji je karakterističan za čakavski dijalekt kojim je, prije turskih osvajanja i velikih demografskih promjena, govorio najveći postotak hrvatskoga naroda u cjelini. Prostirao se na otocima od Krka do Ugljana (osim Cresa i sjevernoga dijela Lošinja), na obali od Novoga Vinodolskoga do Zadra te u gotovo cjelokupnoj središnjoj Hrvatskoj, između Kupe i mora, te između istočnoga dijela Gorskoga kotara do Une, a djelomice i južnije.

Ikavsko-ekavski refleks jata uvjetovan je fonološkom zakonitošću. Ako iza jata dolaze glasovi *t, d, n, l, r, z* ili *s*, te nakon toga samoglasnici *a, o, u* ili nema samoglasnika, onda je jat ekavski, a inače je ikavski.

3.3. Ozaljski govor

Genezi govora na ozaljskom području poklonjeno je dosta pozornosti, međutim, ne toliko da bismo to pitanje mogli smatrati riješenim. To uočava i jezikoslovac Stjepko Težak, koji je bio rodom iz Podgraja u Ozlju. Težak smatra da je za utvrđivanje podrijetla potrebna posebna rasprava u kojoj bi trebalo rekonstruirati ne samo dijakronijske jezične sustave ozaljskoga govora nego i sustave drugih govora relevantnih za utvrđivanje kajkavsko-čakavskih dodira u prošlosti. Kako i sam kaže: „*Govor navedenih sela proučavao sam u toku posljednjih 30 godina. Nazvao sam ga ozaljskim jer je Ozalj zemljopisno, upravno, političko, kulturno, gospodarsko i povijesno središte tih sela. Razumije se, ima i razlika u govoru unutar određenog okvira, ali one su sitne i malobrojne te ne narušavaju jedinstvenost glasovnog, akcenatskog, morfološkog ili sintaktičkog sustava i ne umanjuju onaj ukupni akustični dojam zbog kojega govor nabrojanih sela smatram jedinstvenim, jer osjećaj jezičke srodnosti ne upravlja se prema pojedinim točkama komparativne gramatike, već prema ukupnom dojmu svih pojava jezične, kulturne i čak političke prirode*“ (Težak, 1981: 207). U skupinu govora obuhvaćenu nazivom ozaljski govor Težak ubraja sam Ozalj i okolna sela: Podgraj, Gorščaki, Lukšići, Soldatići, Boševac, Donji Oštri Vrh, Vini Vrh, Novaki, Dvorišće, Fratrovac, Goli Vrh, Ilovac, Požun, Sopot, Zajačko Selo, Podbrežje, Vrhovac, Škaljevica, Grandići, Ferenci,

Zaluka, a ubraja i određena sela na desnoj obali Kupe (Slapno, Mali Erjavec, Levkušje, Jaškovo, Gornje Pokuplje, Veliki Erjavec, Breznik, Gornji Oštri Vrh, Police, Bratovance te Rujevo).

Pitanju koliko na tom terenu ima kajkavskih, odnosno koliko čakavskih osobina, Stjepko se Težak često vraća. Opis svih relevantnih jezičnih činjenica pokazat će da pri utvrđivanju dijalekatne pripadnosti ozaljskoga govora problem nije jednostavan. Pri preciznijem određivanju kajkavsko-čakavskih granica ne bi se smjela mimoći prisutnost čakavskih crta u ovom danas velikim dijelom kajkavskom govoru. Vodeći puno računa o jezičnoj realnosti na obrađenom terenu, Težak smatra da se radi o čakavsko-kajkavskim govorima. Navodi kako ozaljski govor, unutar označenih granica nabrojanih sela, sadrži i neke značajni akcenatske razlike koje donekle remete sklad cjelokupnoga akustičnog dojma (Isto: 207). U prvom redu to je nedosljednost u pomicanju kratkosilaznoga akcenta i provođenje, odnosno neprovođenje kajkavske metatonije u ženskom rodu glagolskoga pridjeva radnog. Polazeći od tih kriterija, Težak ozaljske govore dijeli u tri podskupine: požunsku, podgrajsku i podbrešku (Isto). Razlog odabira te tri vrste govora je upravo to što se najviše posvetio tim selima zbog najizrazitijih značajki, dok sam govor grada Ozlja sadrži ponekad i sve tri podskupine govora u istoj kući, ovisno o tome odakle je koji ukućanin podrijetlom. Osim toga, među starosjediocima Ozlja ima i ljudi koji, potječući iz drugih kajkavskih krajeva, ne razlikuju č i ć pa njihov izgovor afrikata prihvaćaju i oni članovi obitelji koji su u djetinjstvu savršeno razlikovali te dijakritičke znakove. Najnoviji doseljenici, prema Težaku, unose sve više crta standardnoga jezika ili pak suvremene urbanizirane kajkavištine karakteristične za Karlovac i Zagreb (Isto).

Težak navodi neke karakteristične značajke ozaljskoga govora, kao što su nazivi za udane žene koje se u razgovoru spominju izrazom načinjenim prema muževom prezimenu. Takvi se nazivi u ozaljskom govoru tvore sufiksima (-ečka: *Bede/Bedečka*, -efka: *Gleš/Glešefka*, -ofka: *Cule/Culetofka*, -ica: *Gnjilac/Gnjilčica*, -ka: *Bakin/Bakinka*, -ofka: *Tržok/Tržofka*, -ovica: *Puljak/Puljkovica*). Skraćeni oblici glagola *biti* i *htjeti* mogu stajati na početku rečenica bez obzira jesu li naglašeni ili nisu (*Si bil doma? Bi jil? Češ piti?*). Pridjevi nastali od prezimena i imenica koji vrše službu apozicije (nazivi za rođake, obrtnike itd.) dolaze iza imenice na koju se odnose: *Pripovidala mi je Bara Skokova. Zove Marko Kovačef. Prijedlog čez znači kroz (Idem čez lozu. Čez leto dan bum doma)*. Na pitanje *kuliko (koliko)* odgovara se prilozima: *čuda, donikle, dost, fanj, nikuliko, preveć* (Jančić, 2009: 43).

Također je Stjepko Težak prvi koji je dao objašnjenje o ispravnosti etnika *Ozaljčanin*. S obzirom da smo dugo vremena u raznim radovima mogli naići na izraze *Ozljaci* ili *Ozljani*, postavilo se pitanje dopušta li nam suvremeni književni jezik uporabu sve tri mogućnosti. S obzirom da naša književnojezična tvorba etnika kao ravnopravne tvorbene nastavke nudi *-ac*, *-anac*, *-anin*, *-čanin*, *-ak* i *-čak*, standardnoj jezičnoj normi se ne protivi niti jedna od mogućih inačica (*Ozaljac*, *Ozljanac*, *Ozljanin*, *Ozljak*, *Ozaljčanin*, *Ozaljčak*). No u sređenom književnom jeziku nastoji se normirati samo jedan od postojećih etnika kako bi se smanjila takva šarolikost. Tako je Težak naveo kako odlučnu ulogu kod odabira igra činjenica da se stanovnici Ozlja sami nazivaju *Ozaljčani*, što je i stav većine jezikoslovaca. Etnici se u književni jezik često preuzimaju iz mjesnih govora (Isto: 112), ako ne krše standardnojezičnu fonološku i tvorbenu normu.

U svom radu *Ozaljski govor* Stjepko Težak navodi s kojim sve govorima graniči navedena skupina govora, te koji su sve govori utjecali na ta granična područja. „*Ozaljski govor graniči na sjeverozapadu s vivodinskim govorom (Furjanići, Gorniki, Donji Lović – na rubu podbreške varijante). To je kajkavski ekavski govor goranskoga tipa, bliži govoru Vukmanića i Knez-Gorice južno od Karlovca nego govoru neposrednih ozaljskih susjeda. Na sjeveru se ozaljski govor dotiče prekriškog, čakavsko-kajkavskog, ikavsko-ekavskog (s očuvanim prednaglasnim dužinama i oksitonezom). Na sjeveroistoku se podbreška varijanta dodiruje s krašićkim govorom, kajkavskom ekavštinom prigorskog tipa, opisanom u radu V. Rožića. Na istoku je trški govor, blizak također prigorskom tipu (kajkavski, ekavski, ali akcenatski gotovo jednak podbreškoj varijanti). Na jugoistoku, preko Lekvušja, Slapna, Malog Erjavca i gornjeg Pokuplja na ozaljski se govor nastavlja mahićanski, također čakavsko-kajkavski, ikavsko--ekavski, troakcenatski, veoma blizak ozaljskomu“ (Težak, 1981: 209).*

Težak je detaljno objasnio dijalekatne značajke ozaljskoga govora, navodeći primjere iz jezika za svako pravilo ili njegovu iznimku. Navodi kako vokalni sustav ozaljskoga govora ima foneme a, e, i, o, u, te poluglas, i kako svi oni mogu biti kratki i dugi. Upravo je taj poluvokal (šva) značajna osobitost ozaljskoga kraja, a riječ je o reduciranom vokalu koji, prema Težaku, najviše odgovara opisu reduciranoga vokala u belokrajinskom dijalektu, kako ga je opisao Fran Ramovš, koji govor s takvim poluvokalom naziva „osrednji belokrajinski govor“ (Isto: 214). Bliskost ozaljskoga izgovora poluvokala s navedenim belokrajinskim, potvrdila mu je analiza sonograma dobivenoga u Fonetskom institutu Filozofskog fakulteta u Zagrebu, gdje je izgovor ozaljskoga poluglasa snimio Ivo Škarić. Analizirajući sonogram, utvrdio je da je ozaljski poluvokal srednjojezičnoga reda, odnosno srednji je jednako u odnosu

na horizontalno kao i na vertikalno gibanje jezika. U nekom pozicijama, kaže Težak, može se iz sredine pomaknuti u blagoj dijagonali prema nižim vokalima stražnjega reda (Isto: 215). Srodnost sa belokrajinskim poluvokalom je logična jer je još u doba hrvatskih vladara područje današnje Bele krajine u Sloveniji bilo u sastavu Hrvatske. U 16. stoljeću vlasnici su Bele krajine njemački plemići koji je izdvajaju iz Hrvatske. U tom istom 16. stoljeću, kada se Hrvati s područja Modruša, govornici čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta, naseljavaju u Belu krajinu, nalaze u tom kraju još uvijek vitalnu hrvatsku zajednicu, koja se njihovim dolaskom još više osnažila. Prefiks *pre-* ima u tim govorima ekavski odraz jata.

Njegov je zaključak kako se, uzevši u obzir sve opise govora koje u djelu navodi, može ustvrditi da je ozaljski govor pretežito kajkavski, ali i da ima toliko nekajkavskih, tj. čakavskih obilježja da se ne može uvrstiti u čiste kajkavske govore, od kojih odudara i odsutnošću nekih tipičnih kajkavskih značajaka (Isto: 425).

Slika 8: Stjepko Težak

3.4. Značaj Stjepka Težaka

U dijelu autobiografskoga zapisa Stjepka Težaka koje donosi ozaljski pisac Ivan Jančić nalazimo podatke o Težakovoju motivaciji za analizu jezika i bavljenje hrvatskim jezikom općenito. Kao inspiraciju za svoj doktorski rad *Ozaljski govor* navodi zavičajni govor na kojem su svoj književni jezik temeljili Zrinski i Frankopani, dok ga je iskustvo u nastavi jezika i stvaralačkoga jezičnoga izražavanja navelo na pisanje jezičnih udžbenika (Jančić, 2009: 40). Kao znanstvenik i sveučilišni predavač za sobom je ostavio bogat i zadivljujuće raznovrstan stvaralački opus. Autor je četrdesetak udžbenika, a pripisuje mu se i povijesna uloga kao metodičaru jer je nastojao učiteljima hrvatskoga jezika olakšati svladavanje sve većih zahtjeva u svim područjima njihova rada (gramatika, književnost, jezično izražavanje, slobodne aktivnosti i medijska kultura). Kao poseban oblik njegova pedagoškoga rada smatra se i pokretanje te dugogodišnje članstvo u uredništvu lista za osnovne škole *Modra lasta* (usp. Jančić: 42). U svom doktorskom radu detaljno analizira dijalekatnu pripadnost ozaljskoga govora, navodeći kako sustav toga mjesnoga govora treba sagledati u odnosu na susjedne govore. Ističe dva kajkavska susjeda: vivodinski govor goranskoga dijalekta na sjeveru i prigorske govore Zorkovca, Trga i Krašića na istoku te sjeveroistoku, dok je posredno (preko Vivodine i Krašića) govor povezan i s Belom krajinom u Sloveniji (Isto: 44), koja je stoljećima bila dijelom hrvatskih zemalja.

Uz dijalektologiju i metodiku u fokusu njegovoga znanstvenoga rada bio je i suvremeni hrvatski jezik. Jedno od njegovih najznačajnijih djela je *Gramatika hrvatskoga jezika* koju je napisao zajedno sa Stjepanom Babićem, a koja daje sustavni pregled standardnoga hrvatskoga jezika. Kao primjer hibridnoga govora ozaljskoga kraja autori prilažu pjesmu Frana Krste Frankopana, *Sriću Vsaki Išće*.

SRIČU VSAKI IŠČE

Nut poglejte kako sriču

človičanski ljudi išču;

ki za navukom med knjigami,

ki s oružjem med vojskami;

ki u dvoru prisluzujuč,

za neistinom prilizujuč;

drugim na zlo potrduju,

što je krivo potribuju.

Ali sriča je bižeća,

malo kadi obstojeća,

vsi ju žele, nasliduju,

retki pako dostiguju (Isto: 26).

4. ANALIZA ZBIRKE

Sanja Benković Marković (2013: 9) navodi kako zbirka Đure Kamenara sadrži 468 stranica maloga formata (10,1 x 16 cm) te je svaka stranica uokvirena dvojnim okvirom. Također navodi podatak kako je originalna zbirka uvezena u tvrde korice tamnoplave boje, a pisana je rukom i perom te su neke stranice dosta izbljedjele i teško su čitljive, nedostaje i 28 stranica, od 141. do zaključno 168. (Isto). Autorica je obradila obnovljenu zbirku koju je izdala Matica hrvatska 2013. godine. Zbirku je upravo kritički priredila, upotpunila je stručnim uvodom, te pokušala analizirati jezik razmatrane zbirke. Također je donijela popis dosad objavljenih pjesmama iz zbirke, spoznaje o Vrhovcu i o obitelji Kamenar, o Gjuri Kamenaru kao sakupljaču i zapisivaču. Predgovor je napisala Tanja Perić-Polonijo.

Uz znanstvene i stručne studije zbirka sadrži i rječnik koji je izradila priređivačica te abecedno kazalo i kazalo po žanrovima, čime je uvelike olakšano pretraživanje sadržaja zbirke ovisno o interesima čitatelja/proučavatelja. Rukopisnu zbirku, koja se čuva u Odsjeku za etnologiju HAZU pod brojem MH 171, Gjuro Kamenar (1854–1901) darovao je Matici 1878. Nastajala je 70-ih godina 19. stoljeća u okviru Matičina projekta prikupljanja narodnih pjesama, unutar kojega je nastala najveća i najvrjednija folkloristička rukopisna građa u Hrvatskoj s više od dvije stotine prikupljenih rukopisnih zbirki pjesama. Kao dio starije Matičine građe, Kamenarova zbirka, uz folklorističke, sadrži i etnografske zapise kao što su opisi svadbenih običaja, kraće bilješke vezane uz žetvu, opisi ženske odjeće te razne bilješke (o načinu molitve, o nastanku ječmenca, napomene o kazivačima i slično). Raznolikost građe znači i žanrovsku raznolikost, pa uz usmene pjesme Kamenarova zbirka sadrži i pripovijetke, predaje, poslovice, izreke, zagonetke, kletve, rugalice, brojalice, brzalice, zdravice i slično. Uz konkretne usmenoknjiževne oblike, Gjuro Kamenar bilježi i opisuje kontekst kazivanja, kazivačke situacije, probleme na koje je nailazio pri zapisivanju pjesama i upravo ti podatci, koje iscrpno donosi u predgovoru, pomažu folkloristima i etnologima da dobiju cjelovitiju sliku jednoga vremena i njegovih običaja, a autora zbirke otkrivaju kao vrsna i entuzijastičnoga sakupljača, ljubitelja knjige i narodne pjesme.

Gjuro Kamenar prikupljanje u Vrhovcu i okolici započinje kao dvadesetogodišnjak, koji je netom završio gimnaziju. Središnji i najvrjedniji dio zbirke čine 504 zapisa usmene

književnosti iz Vrhovca i okolice. Priređivačica u uvodu objašnjava da zapisi nisu usustavljeni kako bi rukopis bio što vjernije predstavljen čitateljima, odnosno sve je ostalo onako kako je Kamenar zapisao. To je i razlog zašto građa djeluje pomalo razbacano i „nehvatljivo”, što se ponajviše osjeti u opisu svadbenih običaja, koje Kamenar ne donosi sve na jednome mjestu, nego u nastavcima. „Razbacanost” možemo opravdati raznolikošću građe, budući da se Kamenar nije odlučio za prikupljanje isključivo narodnih pjesama, nego i drugih žanrova, odnosno oduševljeno je bilježio sveukupno narodno blago. Snalaženje je u raznolikosti građe olakšano izradom kazala prema žanrovima. Unutar kazala priređivačica razlikuje žanrovske skupine: pjesme (305), pripovijetke (10), zagonetke (63), poslovice i izreke (13), izreke (9), kletve (14), rugalice (3), dosjetke (2), brojalice (13), brzalice (4), zdravice (2), igre (4), matematičke zadatke (4), opise običaja (7), razno (8).

Među zapisima najzastupljenije su pjesme. O pjesmama Kamenar donosi i najviše popratnih podataka. Mnoga zapažanja iznosi u već spomenutom predgovoru. Većinu pjesama kazivale su mu žene, a šaljive i lascivne pjesme pred kraj kazivali su mu uglavnom muškarci, te ih naziva muškim pjesmama. Lirici su naklonjenije, kako zapaža, mlade djevojke i njihovo je kazivanje toplije, a te topline nema u kazivanju „stare bake”. Starije se žene, zbog svoje ozbiljnosti i životnoga iskustva, bolje snalaze u epici. Pjesme su tematski i stilski raznolike. Obuhvaćaju širok raspon iskazanih osjećaja, od ljubavnih ushita i životne radosti do razočaranja i velikih životnih tragedija. Mnogo je pjesama koje bi se mogle odrediti kao balade (*Mlad se Jive na vojnicu spravlja; Poletila jata golubova; Dva se bracu vu mилоšće hrane; Mali Jive kod majke vumrl; Jurjevići beli grad zidali*) s tipičnim baladnim temama i motivima.

Na početku zbirke je predgovor od 40 stranica koje je autor označio rimskim brojevima. U tom dijelu spominje teškoće s kojima se susreo prilikom zapisivanja građe, a kao glavni problem navodi sramežljivost puka. Ističe kako ih je mnogo puta čuo kako recitiraju ili pjevaju pjesme, ali su se sramili isto ponoviti pred njim. Za to krivi premalu naobrazbu naroda, ali i njihovu svojeglavost. Ponekad bi istu pjesmu ispjevali na više različitih načina, ovisno o raspoloženju. Detaljno je opisano kako djevojke i mladići pjevaju, samostalno ili u grupama, te koje preinake rade u slobodnim interpretacijama. Motiv su im zabava, natjecanja, razonoda, pa čak i bacanje kletvi u pjesmama.

U predgovoru navodi i podatak da je kući stigao za praznike u vrijeme žetve. Imamo uvid u situaciju na hrvatskom selu u 19. stoljeću iz navoda da je narod unesrećen zlom

godinom, ali i potlačen od krvničke ruke svoga tlačitelja. Pjesma je u to vrijeme služila za odvratanje misli od problema, sjećanje na lijepa vremena, na bake i djedove, tradiciju. Dok je narod pjevao pjesme prema sjećanju, napamet, mijenjajući često redoslijed ili pojedine dijelove, autor nam s druge strane ostavlja dojam obrazovanoga mladića. Posebno je to vidljivo kada u predgovoru spominje Homera, Bocaccia, Preradovića, Vraza, Gundulića, Lucića i dr. Važno je napomenuti kako je autor predgovor napisao tadašnjim standardnim hrvatskim jezikom, dok su pjesme napisane vrhovačkim govorom koji će biti analiziran u nastavku ovoga rada. Benković Marković (2013: 11) u uvodu navodi kako je sve ostalo onako kako je Đuro Kamenar zapisao.

4.1.Pjesme

U ovom dijelu rada bit će prikazano nekoliko pjesama iz kojih se mogu iščitati značajke govora, ali i moralne pouke. U toj se analizi razmatra pojavnost ikavsko-ekavskoga refleksa jata te se upozorava na značajke vrhovačkoga govora.

JUNAK IŠTE ORIHOVA HLADA

*Junak ište orihova hlada,
ni ga našal do Budinja grada.
Ondi našal orihova hlada:
jedna lada divojčica mlada,
druga lada udovica mlada.
Sinko, zami koju tebi drago,
al ćeš ladu divojčicu mladu,
al ćeš ladu udovicu mladu?
Neću, majko, ja dovice mlade,
udovica žalost ma velika.*

Neg ja hoću divojčicu mladu,

divojčica je radost moja

Neke tipične značajke čakavštine koje nisu svojstvene kajkavštini, nalazimo u ovoj pjesmi, npr. refleks poluglasa u glagolskom pridjevu radnom jest samoglasnik *a* (*naš'l* → *naš'al*), ikavski refleks jata u riječima *divojčica* i *orih*. Vidljiva je i enklitika, odnosno skraćeni glagol htjeti u riječi *ćeš*, kao i imperativ *zami* (od glagola *zeti* 'uzeti'). Štokavska je značajka skupina *št* u riječi *ište*.

Pjesma je zabavnoga karaktera i govori o mladiću koji si bira djevojku te se pritom radije odluči za mlađu djevojčicu jer je druga bila udovica. U drugom je dijelu koncipirana kao razgovor između majke i sina.

POLDAN ZVONI U KARLOVCU GRADU

Poldan zvoni u Karlovcu gradu:

kralj s kraljicom k obedu prisida,

k njim dolazi Barbara divojka.

Boga ti je, kralju i kraljica,

povrni mi moju čašu vina!

Milo plače Barbara divojka.

Tražila ju Jurjevica mlada:

Ne plači se, Barbara divojko,

ću ti dati svilnu opravicu.

Kaj mi oće svilna opravica,

kad ne vidim kak stoji na meni?

Ne plači se, Barbara divojko,

ću ti dati moje dvore bele.

Kaj mi ćeju dvori beli

kad ne vidim šetovati po njih!

Na standardnom bi jeziku naslov ove pjesme glasio *Podne zvoni u gradu Karlovcu*. U njoj susrećemo stari hrvatski leksik praslavenskoga podrijetla, npr. *obed* (objed, ručak), *povrni* (vrati), ikavsku realizaciju *prisida* (sjeda), oblike trećega lica jednine i množine glagola *htjeti* (*oće, ću, ćeju*). Realizacije refleksa jata, prema raspodjeli karakterističnoj za čakavski ikavsko-ekavski dijalekt, nalazimo u riječima *divojka* i *belo* (bijelo).

OJ DIVOJKA, DRAGA DUŠA MOJA

Oj divojka, draga duša moja,

draža si mi, neg je majka tvoja;

još mi draža tva košulja tanka.

Pod košuljom gusta šuma raste.

U toj šumi nikakvoga zvira,

neg jena vtica jarebica

koja neće žita ni šenice,

nego malo mesa prez košćice.

Naveden je primjer još jedne zabavne pjesme koja je bila često recitirana u narodu, a općenito u zbirci prevladavaju pjesme zabavnoga karaktera. I tu ima ikavskih realizacija refleksa jata (*divojka*) te *zvire* (zvijer). Primjećujemo i općejezično razrješavanje početnoga suglasničkoga skupa u mjesnim govorima, npr. *šenica* (pšenica) i *tica* (*ptica*), ali i razvoj *pt* → *vt* (*vtica*). Stara skupina *stj* dala je *šč* što možemo vidjeti u riječi *košćica*, a ista je skupina u kajkavskom dala *šč* te u većini novoštokavštine *št*. Inače, u vrhovačkom se govoru danas taj

skup stapa u “meko š“. Ispadanje suglasnika iz suglasničke skupine susrećemo u realizaciji *jena* (jedna). Kontrakcije tipa *tvoja* → *tva* poetskoga su karaktera.

4.2. Poslovice

Lahko je reći, teško je speći!

Ova poslovice bi se mogla poistovjetiti s onom poznatijom *Ispeci pa reci!* Vidljivo je čuvanje fonema *h* (*lahko*), te u pismu izostanak jednačenja po zvučnosti (*teško*).

Divojkin glas, tanki las.

U objašnjenju bi ova izreka značila kako djevojke trebaju šutjeti jer njihov glas nema utjecaja. I tu susrećemo ikavizam (*divojkin*).

Tak se smije kanda kega golega vidi.

Primjer zabavne izreke u značenju: Smije se kao da vidi голу osobu, tj. 'jako se smije'. U genitivu i akuzativu jednine muškoga i srednjega roda čest je nastavak *-ega* koji ovdje susrećemo u primjerima *kega* i *golega*. Takve se realizacije i danas mogu čuti u vrhovačkom mjesnom govoru kao kajkavska značajka.

Za ku plaću seli, za tu su se i stali!

Ta poslovice kritizira ljude koji za vrijeme posla sjede u hladu i odmaraju se. Govori nam da su se nekoć cijenile dobre radne navike. Razvoj skupine *v + poluglas (v'stali → vstali → stali* u značenju 'ustali' tipičan je za sjeverozapadnu čakavštinu i kajkavštinu. Kratki zamjениčki oblik *ku* (koju) također povezuje čakavštinu i kajkavštinu.

Hote gdi Bog svoga nima!

Riječ *hote* je imperativ drugoga lica množine starog glagola *hodeti* (ići), s razvojem *hodite → hote*. Izraz *gdi Bog svoga nima* rabi se u značenju 'pakao', pa je tu riječ o često pučkoj kletvi.

4.3. Opis svadbenih običaja

Osim pjesama, zagonetka, poslovice i pripovjedaka Đuro Kamenar u svojoj zbirci daje i pregled raznih običaja u Vrhovcu i okolici. Posebno je zanimljiv opis svadbenih običaja koji se proteže kroz više mjesta u zbirci. U ono je vrijeme bilo uobičajeno prosiiti ruku djevojke u njenoj kući i u tome je sudjelovala cijela obitelj. Ujutro bi svi muškarci iz kuće odlazili u goste djevojci, a način na koji je ona izišla iz kuće da ih dočeka govori o njenoj odluci. Ako je obukla svečanu odjeću to bi značilo da se želi udati za mladića, dok bi njena uobičajena odjeća značila da se nije odlučila, ili se ne želi udati za njega. U tom slučaju bi narednih dana u posjet išle i žene iz obitelji. Kada su gosti došli u kuću, prvi su ih domaćini obilno poslužili kruhom, jabukama, sirom, mesom, rakijom ili vinom. Obično bi se zadržali oko dva sata i gozbu zatim nastavili kod kuće, kada bi i obavijestili sina što je djevojka odlučila. Naravno, odluka djevojaka nije bila samo njihova. Uglavnom su djevojčini roditelji unaprijed odlučili koji će biti njen odgovor. Mnogi mladi su tako ostajali sami jer im nije bilo dopušteno vjenčanje sa svojim odabranicima.

Kad bi mladić isprosiо djevojku, običaj je bio da se pripremi meso. Najčešće bi ubili vola ili kravu. Mladić je morao kupiti noževe, vino i sve što mu je trebalo za svatove. Djevojka je imala dužnost pripremiti cvijeće, haljine, odjeću za oca zaručnika i svekrvu te košulju svomu budućemu mužu. Kad je prošlo tri tjedna od zaruka, mladić bi skupio svirače i obilazio po selu dok mu se ne pridruže svi ostalo uzvanici, a najčešće je to bilo cijelo selo. Predvečer bi se krenulo plesati i pjevati, a svatko je znao svoju ulogu u slavlju. Bio je tu *fendrik* (muškarac koji nosi zastavu), *veselniki* (svirači), *panduri* (oni koji su pazili na red), *težkonoša* (onaj koji nosi kruh i vino), *posnašica* (djevojka koja uvijek hoda uz mladenku), *podgorilka* (kuharica), a mladence su nazivali *kapitan* i *kapitanica*. Samo vjenčanje se održava dan nakon tog slavlja, kada se svi skupe u zoru i vode djevojku u crkvu. Nakon toga mlada i *posnašica* odlaze kući, a mladić zajedno s gostima nastavlja slaviti. Kasnije im se navečer opet pridružuje i njegova mladenka. No ovdje nam Kamenar navodi specifičan običaj koji se donekle izmijenjen zadržao i do danas, a radi se o tome da roditelji djevojke ograde kuću kako svatovi ne bi mogli prići preblizu i zatim mladić mora nagovoriti djevojku da izađe iz kuće. Prije nje izlaze razne „lažne mlade“, a između roditelja i svatova traje zanimljivo nadmudrivanje praćeno pjesmom i mahanjem zastave. Kada djevojka iziđe iz kuće slijedi darivanje. Prvo ju daruju njeni roditelji, sestre, braća, zatim ostale žene, a darivali su joj jastuke, plahte, kruh i rupce. Svadbena svečanost se nastavlja u kući mlade, a idući dan ju odvoде mladoženji s peharom vina koji ona predaje svekrvi. Ona mora sve ispiti i zatim mladoj daje novac, a pehar baca preko krova kuće jer se vjerovalo da će tako mlada biti plodna. Djevojka je dužna u svoj novi dom objesiti vijenac, nakon čega joj ostale žene stavljaju rubac na glavu i oblače narodnu nošnju te svi zajedno sjedaju za stol. Običaj je da budu budni do jutra kako mladi muž i žena ne bi ostali zajedno spavati već prvu noć. Takvi su svatovi počinjali najčešće u srijedu, a kod mladića se išlo u četvrtak oko 11 sati i to obvezno drugim putem (ne onim kojim je mladić išao po djevojku).

5. O JEZIKU SAME ZBIRKE

Kamenarova zbirka čuva uvid u jezičnu sliku mjesnoga govora Vrhovca i okolice pokraj Ozlja iz 1878. godine (Isto: 385). Razlikujemo tri jezična dijela unutar iste zbirke. Predgovor i Kamenarov uvod u zbirku, kao i njegove komentare, možemo nazvati jezikom autora; drugi dio, koji nalazimo u pjesmama i poslovicama, jezik je naroda, a treći, koji je u proznom dijelu, sadrži priče te ima elemente kajkavskoga (Isto). Standardni jezik Kamenarove zbirke može se prepoznati po već spomenutom refleksu jata, čestoj uporabi aorista, imperfekta i glagolskoga priloga prošloga. Sam refleks jata se na mjestima očituje kao *i(je)*, *e* te *i*.

Sanja Benković-Marković (Isto: 388) navodi određene značajke mjesnoga govora u primjerima iz samih pjesama. Aorist svršenih glagola (s nastavcima -h, -, -, -smo, -ste, -še) nalazimo u primjerima *prispjeh*, *primih*, *popeh se*, *zapamtih*, *uzeh*, *izginuše* i dr. Također je čest i imperfekt nesvršenih glagola (s nastavcima -ah, -aše, -aše, -asmo, -aste, -ahu) u primjerima *čitah*, *sanjah*, *imah*, *dopiraše*, *pripovjedahu*, *željaše*. Imperfekt glagola biti (s nastavcima -jah, -jaše, -jaše, -jasmo, -jaste, -jahu) također nalazimo u trećem licu jednine i množine, *bijaše* i *bijahu*. Često u zbirci nailazimo i na zastarjeli način tvorbe oblika glagolskoga priloga prošloga sa završnim -v (*protrnuv*, *usnuv*, *nagovoriv*, *zaviriv*, *podsmjehnuv*, *smotav*, *našav*, *došav*, *otišav*) (Isto).

U skladu s onodobnom normom zagrebačke filološke škole zabilježeno je dočeto -ah kao grafijska manira za bilježenje nastavka -a u genitivu ženskoga roda množine (*više putah*, *malo pjesamah*, *kod udovah*). Također nalazimo stari hrvatski nastavak -ah u lokativu ženskoga roda množine (danas -ama u standardnom jeziku). Primjeri iz zbirke su: *po poljanah*, *po guslah*, *u gankah*, *u bajkah*. Na granici prefiksa i tvorbene osnove provodi se morfološko pravopisno načelo, npr. *izpjevale*, *razsvjetljeno*, *izpod*, *mužkarci*, *svatba*.

Jotiranje u pismu nije provedeno na granici morfološke osnove i nastavka, npr. *osvjetjuju*, *tretjega*, *uhvatjena*. Također jotiranje nije u pismu provedeno na granici tvorbene osnove i sufiksa, npr. *povrtje*, *hrastje*. U ostalim se situacijama bilježi fonem *ć*, npr. *sućuti*, *pleća*, te u prezimenima (*Kraljević*, *Predradovića*, *Lucićeva*). U doba kada je nastala zbirka u hrvatskom jeziku nije bilo grafema *đ* nego se isključivo bilježio digraf (dvoslov) *dj* (*rodjakinja*, *mladjih*, *lednja*, *dodje*).

5.1. Kajkavska obilježja

Nije iznenađujuće što je u jeziku zbirke i autorovu jeziku česta uporaba kajkavskih obilježja, što zbog narječne granice koja je prolazila razmatranim područjem, što zbog čakavsko-kajkavskih podudarnosti.

Obilježja koja su se zadržala do danas, a tipična su za kajkavski, su protetsko *v* i *j* (*vuš*, *vujna*, *vugal*, *vuzak*, *vubiti*, *Jana*). Protetsko *v* ostaje i nakon prefiksacije, tj. kada više nije na početku riječi (*navuk*, *navužgati*, *razvuzdati*).

5.2. Vrhovački govor

Određene jezične značajke pronađene u ovoj zbirci obilježje su mjesnoga govora sela Vrhovac i njegove okolice. Na području općine Ozalj još uvijek se nalazi mnoštvo raznih mjesnih govora koje ovaj kraj ističu u hrvatskoj jezičnoj slici. Specifičnost je upravo u miješanju čakavskih i kajkavskih elemenata, a vrhovački govor nije usko vezan samo za jedno selo već obuhvaća i Škaljevicu, Grandić Breg, Podbrežje, Gornje Ference, Zaluku, Sopot i Zajačko Selo. U uporabi je upitna-odnosna zamjenica *kaj*, ali čuvaju se određeni elementi čakavskoga narječja.

Osim već spomenutih obilježja u prethodnoj analizi, od kojih se gotovo sva koriste i danas, možemo još spomenuti jednačenje po mjestu tvorbe (travnik → tramnik), stari infinitiv *iti* (prez. *idem*), te njegove prefiksalne izvedenice *dojti* i *dojdem*. Glagol *moći* ima prezentske oblike *marem* i *mareš* ... s otvaranjem vokala *o* → *a*. Zanimljiv je i oblik *mare biti* (može biti, tj. možda). U ovoj zbirci glagol *pomoći* zabilježen je samo u 3. licu jednine, i to s rotacizmom (*pomore*).

5.3. Gradišćanskohrvatski govor u zbirci

Gradišćanski Hrvati tijekom 16. stoljeća odselili su na područje današnjega Gradišća u Austriji (u pokrajinu Burgenland), na područje današnje zapadne Mađarske, u okolice Bratislave u Slovačkoj, u južnu Moravsku i na područje Donje Austrije. Najveći uzrok tomu iseljeničkom valu bila je turska invazija na zapad. Odlazili su u više valova, ali najbrojnije u periodu od 1532. do 1593. godine, tj. iseljavanje prestaje turskim porazom kod Siska 1593. (Isto: 396). Benković-Marković (Isto) navodi krajeve iz kojih su najviše odlazili u spomenuta područja, a to su: okolica Ogulina do Karlovca (Pokuplje), područje u trokutu Kupa - Sava - Una, Pounje do Bihaća, a na jugu do Like i Krbave.

S obzirom na to da su Hrvati selili u više navrata i na više područja, s vremenom se stvorila teritorijalna podjela gradišćanskih Hrvata, a dijelimo ih na Hace (Niuzaljski kotar u Gradišću u Austriji, Kemlja i Bizonja u zapadnoj Mađarskoj, Jandrof i Čunovo u Slovačkoj), Poljance (Željezanski i Matrštofski kotaru Gradišću u Austriji, Koljnof u zapadnoj Mađarskoj), Dolince (Doljnopoljanski kotar u Gradišću u Austriji, Unda, Plajgor, Prisika i Židan u zapadnoj Mađarskoj), Vlahe (Bortanski kotar u Gradišću u Austriji), Štoje (Bortanski kotar u Gradišću u Austriji, Hrvatske Šice, Narda, Čatar i Petrovo Selo u zapadnoj Mađarskoj), čakavce ikavce (Novogradski kotar u Gradišću u Austriji) te čakavce ikavsko-ekavskoga dijalekta oko grada Körmenda u jugozapadnoj Mađarskoj. Važno je napomenuti da su brojna hrvatska narječja u Donjoj Austriji nestala i velik broj Hrvata je germaniziran, u Mađarskoj mađariziran, Hrvati u južnoj Moravskoj u Češkoj prisilno su raseljeni, a u Slovačkoj je ostalo još samo nekoliko neslovakiziranih sela. U Austriji su se Hrvati uspjeli najbolje održati. Oni u mnogome čuvaju hrvatski jezik kakav je bio u 16. stoljeću. Sam naziv Gradišće uveo je Mate Meršić Miloradić dvadesetih godina prošloga stoljeća. Među Hrvatima u toj dijaspori Mate Ujević ističe Dolince u Gradišću kao skupinu koja je najbolje očuvala hrvatsku nacionalnu svijest. Smatra da je to dijelom i zato što sela Dolinaca nisu raštrkana nego su koncentrirana na malom prostoru. Tako je i danas. Kao iznimke iz te skupine, Ujević navodi sela Bajngrob, Kalištrof i Lakindrof koja su prostorno udaljenija i nalaze se okružena selima s njemačkim stanovništvom te se odnarođuju, osobito Lakindrof u kom mladi više ne govore hrvatski. U međuvremenu se taj proces nastavio pa je Lakindrof potpuno ponijemčen, u Kalištrofu su govornici hrvatskoga vrlo rijetki i stariji od 60 godina, a i Bajngrob je velikim dijelom ponijemčen, premda još ima poneka obitelj u kojoj se govori hrvatski (usp. Vulić: 2012: 182).

Slika 9: Gradišćanski Hrvati

U pjesmama iz zbirke možemo naći podudarnosti s gradišćanskohrvatskim idiomima na svim jezičnim razinama. Sanja Benković-Marković (Isto) izdvojila je oblike imenica i glagola. Navodi da niječni prezent glagola *biti* u gradišćanskohrvatskim idiomima glasi: *ja nisam, ti nisi, on ni, ona ni, ono ni, mi nismo, vi niste, oni nisu, one nisu, ona nisu*. Tako je i u razmatranoj zbirci: *ni poglavara, ni gospodara, ni ji para, ni mogel*. Gradišćanski Hrvati imaju starohrvatsku kratku množinu muškoga roda jednosložnih imenica koju pronalazimo i kod Kamenara (muž - *muži*, miš - *miši*), zatim stari genitiv množine imenica ženskoga roda s nultim morfemom (*grab, bab, mačak, vur*), dativ množine ženskoga roda s nastavkom *-am* (*čelam*), te genitiv množine muškoga roda s nastavkom *-ov* (*više vragov, danov, sedam sirov, mačkov*) (Isto: 398).

U članku Sanje Vulić „Hrvati u Gradišću i zapadnoj Mađarskoj u djelima Mate Ujevića“ dano je detaljno objašnjenje tumačenja značajki gradišćanskohrvatskih govora. Primjerice spominje jezične pojedinosti koje se odnose na tu dijasporu, npr. zapažanje o izostanku sibilizacije (*junaki, načelniki*), o čuvanju starih izvedenica nekadašnjega glagola *iti* (npr. *najti, poiti*) (Vulić, 2012: 176). Ujević je čakavski dvoglas smatrao (i)jekavskim refleksom

jata, a realizacije tipa *glieda* (< *gleda*), koje ne potječu od *jata*, smatrao je hiperjekavizmima, navodi Sanja Vulić (Isto: 186). Također navodi kako je takvu interpretaciju barem djelomice preuzeo od Milčetića, koji je dvoglas *ie* smatrao jekavizmom, a zbog takve pogrešne interpretacije dvoglasa *ie*, Ujević je ikavsko-ekavski refleks *jata* označio kao ikavsko-jekavski (Isto). Što se tiče daljnje Ujevićeve analize navodi se kako je sve govore južnoga Gradišća u kojima se rabi zamjenica *što* svrstao u štokavsko narječje, zanemariivši brojne čakavske značajke tih govora (npr. Pinkovca). U najjužnijih čakavaca u Gradišću zapazio je redukciju dočelnoga *-l* u glagolskom pridjevu radnom. Tu pojavu smatra u čakavskim govorima u Hrvatskoj rijetkom, premda je i danas uobičajena u većini govora čakavskoga ikavskoga dijalekta na otocima. Točno je opisao ikavski refleks *jata* u govorima Vlaha, Štoja i ostalih Hrvata na jugu Gradišća, te ustaljene ekavizme u ikavskim govorima (usp. Vulić: 186).

6. ZAKLJUČAK

Svatko tko je barem jednom proučavao povijest jezika mogao se uvjeriti u važnost zapisivanja usmene književnosti. Tako nam je i ova rukopisna zbirka važna, a posebice zato što dolazi s prostora koji i danas donekle čuva starohrvatska jezična obilježja. Razvijanje svijesti o vlastitom jeziku i vlastitom mjesnom idiomu valja njegovati i graditi da ne bi došli u opasnost od izumiranja.

Đuro Kamenar je već u svoje doba shvatio važnost očuvanja jezika i kulture te se odlučio na sastavljanje svoga rukopisa. Njegovo nam djelo ne donosi samo jezične činjenice i primjere, već kompletan doživljaj života u njegovu selu i okolici, sliku mentaliteta ljudi te njihove živote općenito. Posebno je ipak zanimljiv jezik skupljenih pjesama jer su ih ispjevali tadašnji izvorni govornici. Pokazuju prirodnu mješavinu narječja i stvaranje idioma koji danas nažalost ima sve manji broj govornika. Može se zaključiti kako je cijela obitelj Kamenar bila izrazito bitna za kulturni razvoj i napredak Vrhovca i okolice, kako su se zalagali za očuvanje baštine, ali i boljitak ljudi, a poseban doprinos je dao upravo Đuro Kamenar čija je zbirka pravo narodno blago. Raznolika građa Kamenarove zbirke, sada dostupna široj znanstvenoj i stručnoj javnosti kao i svim zaljubljenicima u književnost i tradicijsku kulturu, obvezuje nas na nova znanstvena istraživanja kao i na nova sustavna prikupljanja narodnoga blaga

7. POPIS LITERATURE I PRIRUČNIKA

1. Anić, V. (1998) *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Novi Liber
2. Benković-Marković, S.(2013) *Narodne pjesme, pripoviedke, poslovice i zagonetke. Kupio ih oko Vrhovca u Hrvatskoj Gjuro Kamenar. 1878*, Zagreb: Matica hrvatska
3. Jančić, I. (2009) *Ozalj naš najdraži*, Karlovac
4. Jančić I. (2013) *Obitelji Zrinskih i Frankopana - Nastajanje i nestajanje*, Ozalj
5. Jembrih, A. (2005) *Zrinsko-frankopanski jezično-književni krug i Tijelovske pripovjedi Ivana Bilostinca, Gazophylacium*, Zagreb
6. Kruhek, M. (2016) *Knezovi modruški Bernardin i Krsto Frankopan, mačem i govorom za Hrvatsku*, Katedra Čakavskog sabora Modruše, Modruš
7. Laszowski, E. (1929) *Grad Ozalj i njegova okolina*, Zagreb
8. Lopašić, R. (1885) *Oko kupe i Korane*, Zagreb
9. Lopašić, R. (2016) *Hrvatski urbari*, Zagreb: Matica hrvatska
10. Mijatović, A. (1992) *Zrinsko-Frankopanska urota*, Zagreb: Alfa
11. Moguš, M. (2009.) *Josip Vončina 18.IX.1932. — 18.X.2010. In memoriam* (<http://hrcak.srce.hr/file/177327> stranica posjećena 23.3.2017.)

12. Težak S. (1995) *Hrvatski naš osebniji*, Zagreb: Školska knjiga
13. Težak, S., Babić, S. (1994) *Gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga
14. Težak, S. (1981) *Ozaljski govor*, Hrvatski dijalektološki zbornik (knjiga 5), Zagreb
15. Vulić, S. (2012) *Hrvati u Gradišću i zapadnoj Mađarskoj u djelima Mate Ujevića* (<http://hrcak.srce.hr/file/200935> stranica posjećena 28.3.2017.)
16. Žganec V. (1950) *Hrvatske narodne pjesme, kajkavske*, Zagreb: Matica hrvatska

Internetski izvori:

- 1 <http://www.lijepa-nasa.hr/pregled-povijesti.html> (Stranica posjećena 26.3.2017.)

8. PRILOZI

8.1. Rječnik lokalnih riječi koje se spominju u radu

Bi jil? – Hoćeš li jesti?

Čez – kroz

Črv – crv

Čuda – puno

Ćeš piti? – Hoćeš li piti?

Dojti – doći

Donikle – donekle

Fanj – podosta

Hći – kći

Iskati – tražiti

Kapitan – mladenac

Kapitanica – mladenka

Košćica – koštica

Leto dan - godina dana

Loza – šuma

Med – među (između)

Meja – međa

Misit testo – mijesiti tijesto

Navužgati – zapaliti (vatru)

Obed – objed, ručak

Orih – orah

Pleća – leđa

Poglejte - pogledajte

Poldan – podne

Pomore – pomogne

Povrnati – povratiti

Prez – bez

Pripovidati – pripovijedati

Razvuzlati – razvezati

Šenica – pšenica

Tva – tvoja

Vsaki – svaki

Vubiti – ubiti

Vugal – ugao

Vujna – ujna

Vuzak – uzak

Zvire – zvijer

Žep – džep

8.2. Slike

- Slika 1 (Župna crkva Sv. Kuzme i Damjana u Vrhovcu): <http://mapio.net/o/5576074/> (stranica posjećena 31.7.2017.)
- Slika 2 (Današnji ostaci posjeda Kamenarovo):
https://www.google.hr/maps/@45.627312,15.4803974,3a,75y,260.45h,88.36t/data=!3m6!1e1!3m4!1szD9PijL9IJ-nQAa_o8vHHQ!2e0!7i13312!8i6656 (Stranica posjećena 31.7.2017.)
- Slika 3 (Stari grad Ozalj): <http://www.ozalj-tz.hr/index.php?id=21> (Stranica posjećena 31.7.2017.)
- Slika 4 (Fran Krsto Frankopan):
http://billetaufildumonde.com/personnalites_croatie1.html 21 (Stranica posjećena 31.7.2017.)
- Slika 5 (Petar Zrinski): https://en.wikipedia.org/wiki/Petar_Zrinski (Stranica posjećena 31.7.2017.)
- Slika 6 (Osnovna škola Jurja Kamenara)
https://www.google.hr/maps/@45.6415543,15.4756792,3a,75y,14.83h,89.33t/data=!3m6!1e1!3m4!1scVmQsif_zGbnfQhE3MMwFw!2e0!7i13312!8i6656 (Stranica posjećena 31.7.2017.)
- Slika 7 (Zbirka Gjuro Kamenara): <http://www.matica.hr/knjige/narodne-pjesme-pripoviedke-poslovice-i-zagonetke-kupio-ih-oko-vrhovca-u-hrvatskoj-gjuro-kamenar-1878-1009/> (Stranica posjećena 31.7.2017.)
- Slika 8 (Stjepko Težak): http://os-slava-raskaj-ozalj.skole.hr/?news_id=944 Zrinski (Stranica posjećena 31.7.2017.)
- Slika 9 (Gradišćanski Hrvati): <http://www.compas.com.hr/clanak/3/1097/gradiscanski-hrvati-predstavili-nasu-zajednicku-proslost-i-tradiciju-u-pakracu.html> (Stranica posjećena 31.7.2017.)

